

Riure i llegir. L'humor a la literatura infantil i juvenil catalana de 1904 a 2010
de David Estrada Luttikhuizen

Per FRANCESC SÁNCHEZ
BARBA

Queden força lluny els debats associats al desenvolupament de l'estructuralisme en el camp de l'Antropologia i, per tant, de l'aplicació de la sintaxi per tal d'apropar-nos a les relacions socioculturals. Cercant allò que els humans tenen en comú (com insisteix Noam Chomsky en la seva primera gran obra de 1957) i, com la psicoanàlisi havia fet unes dècades abans, s'alertava que el territori de la imaginació i dels somnis, aliments indispensables per a la ficció, es vinculava a un medi físic però també humanitzat. La supervivència, enfortida pels impulsos gregaris, comportava nous significants lligats al nostre entorn i a les nostres comunitats. Així mateix,

l'aprenentatge de patrons culturals, entre els quals la distinció entre allò que evitem o ens fa plorar i el que ens fa riure i ens estimula positivament, esdevé essencial.

La neurociència, les teràpies del riure (i del comunicar i compartir) o aquells aspectes de la intel·ligència emocional, amb les neurones i connexions de mirall entre humans i els efectes davant la reacció dels propers, mostren, que els vincles subliminals entre persones reclamen la màxima atenció: ens referim, per exemple, a aquelles situacions en què mirem i compartim imatges o escoltem un narrador que, emocionat al seu torn, és capaç de, amb la lectura en veu alta, enllaçar amb tota una mena de mons de fantasia, humor i drama. Paisatges emocionals que es refereixen a experiències ben útils per a la canalla per tal de conèixer de prop el món dels adults: primerenca socialització a la família, l'escola infantil i, més tard, a altres centres educatius i de lleure, el grup dels iguals i finalment l'activitat laboral o social. Amb tot, n'hi ha matisos en aquests processos que també afecten a les narracions: la infància és comuna a totes les societats mentre que l'adolescència, com a etapa de trànsit, no és tan reconeguda arreu per bé que, a través dels ritus de pas, permeten accedir-hi al món adult.

I és que, com afirma David Estrada Luttikhuizen, autor d'aquest imprescindible assaig, cal *reivindicar la importància d'un gènere que prepara el camí de la lectura, la passió pels llibres i la transmissió d'uns valors culturals*. Revistes com En Patufet o Cavall Fort, històries d'en Massagan, Les Tres Bessones, en Rovelló despleguen aventures grupals i plenes de valors... i d'humor, traspasant a la petita o a la gran pantalla, als còmics o al teatre

sense oblidar l'enginyós tast del diví i dels dimoniets de tota mena a Els Pastorets. L'autor practica la prudència de qui, com molts altres investigadors, s'apropa a un tresor inabastable del qual només s'arriba a donar una *pinzellada panoràmica de l'evolució de l'humor català* durant més de 100 anys a través de la literatura que, des de ben petits, ens acompanyarà en les nostres peripècies i vivències.

D'altra banda, les històries fantàstiques no només s'adrecen als infants com va mostrar Gianni Rodari o la psicoanàlisi aplicada a l'estudi dels contes, com va proposar Bruno Bettelheim a *Psicoanàlisi dels contes de fades (The Uses of Enchantment. The Meaning and Importance of Fairy Tales)* el 1976. Aquests materials i històries subministren claus per entendre qüestions del món dels adults sense obviar allò més truculent i proper als tabús i als silencis d'àrees complexes com ara la sexualitat o el plaer. I escoltar històries en grup o quan els més petits van al llit, allibera tensions i, com els espectadors en la foscor de les sales de cinema, deixen en suspensió algunes de les funcions de la consciència mentre s'estrenyen els lligams entre realitat i somni, entre els desitjos i el principi de realitat o les normes morals que impedeixen deixar-nos anar. Fins i tot algunes comunitats aborígens australianes creuen que l'esfera de la realitat es produeix en la fase nocturna en què es dorm mentre que l'activitat diürna és més qüestionada com a real.

Més enllà dels processos d'aculturació que poden fer perillar les pròpies tradicions culturals, s'obren nous debats quan les històries i els personatges migren també a nous formats com ara les sèries televisives d'animació o són transformades en

videojocs o altres productes interactius o formen part d'obres teatrals adaptades i fins i tot d'espectacles multimèdia. Pel que informen les editorials, malgrat tot, la salut del llibre en paper és més que acceptable i l'interès dels nois/noies i de les famílies d'anar als espais oferts per les biblioteques o en els centres educatius augmenta, seguint als autors o als narradors de contes, com l'autor d'aquest assaig que, com declara, aprèn molt de veure les reaccions dels possibles lectors. Afortunadament les escoles ja fa molts anys que van creure en la importància de posar en contacte autors i lectors (reals o potencials) però també parlar del que ens agrada a les lectures a través de les revistes escolars, els blocs, o les produccions en vídeo o en canals creant autèntiques comunitats i xarxes.

De fet, l'autor del llibre confessa que, a més de la literatura i de la seva vessant professional com a docent, la vivència com a pare (gaudida en dècades diferents) li va fer escollir un camp d'estudi que també tingués relació amb l'experiència impagable del conte abans d'anar a dormir que, també amb molt poca llum, generava una relaxada complicitat que sovint endormiscava totes dues parts tot i que, gairebé amb seguretat, l'adult narrador havia de tornar a acabar el sopar o a endreçar la cuina, recuperar tasques inacabades del dia o preparar aquelles altres necessàries per l'endemà.

Riure I llegir. L'humor a la literatura infantil i juvenil catalana de 1904 a 2010 és un assaig que no renuncia als seus orígens com a investigació doctoral universitària, a cavall entre l'Antropologia i la Filologia catalana tema en sí delicat atès que, més enllà de les bones paraules de la multidisciplinarietat i la interacció entre els camps de coneixement, exposar-se a

ser titllat d'intrús pot, en alguns casos constituir un risc d'allò més autèntic. Afortunadament, l'autor acreditava una impecable trajectòria que el feia assolir el màxim d'idoneïtat com a filòleg anglès, professor universitari i de secundària, escriptor amb una obra, si més no, que feia patxoca i aconseguia el somriure i, molt sovint riallades dels lectors, essent molt conscient que alguns aspectes lingüístics eren ben diferents per a cada comunitat i època. Deixem de banda qüestions com ara que, en el seu cas i com es pot rastrejar en els seus cognoms, són dues o més les llengües que podem guanyar-se aquell títol (ara probablement políticament incorrecte) de llengua materna que sempre podria ressorgir si es tinguessin en compte les primeres connexions durant la gestació: un altre debat que segur té una àmplia literatura al darrera.

David Estrada Luttkhuizen llicenciat en Filologia Anglesa i en Antropologia Social per la Universitat de Barcelona i doctor per la Universitat de Girona ha fet de catedràtic d'anglès d'ensenyament secundari, professor associat a la UdG i també de tutor a la *Universidad a Distancia* (UNED). Ha publicat *Grumf!* (Ed. Pòrtic, 1992); *Operació catalànicus* (Ed. Cruïlla, 1996); la tragicomèdia en tres actes *Pedragentil* (Els 2 Pins, 2000); *Can Bitxos* (Proa, 2001) i a Crea't Edicions les històries *Trescebes, transportista* (2018) i *Les aventures d'en Trescebes* (2021) il·lustrades per Sílvia Morilla a partir d'un personatge diguem-ne "peculiar" de Canet i que, sovint en un to d'allò més irreverent busca i aconseguix enganxar els nois i noies i les seves famílies atès que, paral·lelament, algunes d'aquestes petites aventures són explicades en sessions programades en biblioteques i ateneus especialment del Maresme.

L'autor, com explica ell mateix, és *nascut al carrer Verdi de Gràcia el 1959, en un hospital que ja ha plegat* però que de jove es traslladà a Canet de Mar que, per a moltes generacions serà quelcom semblant al nostre Woodstock català gràcies, a la música en viu en horaris poc recomanables per la gent d'ordre i també mitificades pel director Francesc Bellmunt als documentals *Canet Rock* (1975) i *La Nova Cançó* (1976). I és que aquest aterratge de "jove escriptor en formació" va tenir lloc al millor dels indrets: amb la influència o la companyonia del grup teatral *Comediants* o dels més veterans com *La Trinca*, la trajectòria canetenca dels quals podem seguir a la pel·lícula feta per televisió *La Trinca: biografia no autoritzada* de Joaquim Oristrell (2011) alhora també un mestre reconegut del guió de comèdia. Com se sol dir: ser al lloc ideal i a l'instant precís, ni abans ni després: arribar a la majoria d'edat (16 anys, com a mínim per *currar*, justament en arrencar el *Canet Rock* el 26-27 de juliol de 1975). Vet aquí que David Estrada fa setmanalment de divulgador cultural des de l'espai radiofònic *ACPOsta Cultural* que lidera l'Associació Cultural Plataforma Odèon, l'ACPO connectant amb altres escriptors i pedagogs, sempre divulgant i assaborint les millors cançons del *jazz* i del *blues* de tots els temps.

Riure i llegir. L'humor a la literatura infantil i juvenil catalana de 1904 a 2010 planteja temes avui dia polèmics però que l'Etnografia ha tractat amb certa normalitat per mirar de distingir aquells trets, materials o fins i tot simbòlics, que marquen pertinences a determinats grups, tribus, comunitats o, fins i tot estats. Del registre amb llibreta de notes o d'il·lustracions, cal passar a "constructes", indicadors més

potents que estableixin límits entre els grups humans que es reconeixen i que comparteixen determinats valors i que entenen modismes, estils o girs idiomàtics que afecten al territori però també són part de generacions o tribus (urbanes o no) en el sentit d'usar determinats trets (roba, lideratges, formes de consum, argot i, per què no, autors, gurus o, avui dia, líders d'audiència en les xarxes). Tot plegat la qüestió de la identitat és cabdal aquí per parlar de l'especificitat de l'humor català que, remet a autores i autors determinats, a un bagatge de rondalles, cançons i formes de ser però també a costums i tradicions pròpies que posen més èmfasi en determinats elements, entre els quals allò escatològic, més fàcils de comprendre dins de la comunitat. Tot plegat, és aprenentatge, empremta cultural gairebé heretada, conreu de les mateixes lectures, tradicions... Si tenim dubtes o necessitem una guia per respondre aquests interrogants probablement estem davant d'una obra essencial, d'algú que des de la praxi, experimenta, observa i estudia aquestes qüestions des de l'antropologia, la literatura, anglosaxona i catalana principalment i que, des de la didàctica, observa la transmissió dels relats i dels missatges llegits que, en un context social determinat, són entesos com a divertits, còmics i tots aquells matisos que volguem introduir.

El llibre s'estructura bàsicament en tres grans blocs que són precedits per un excel·lent pròleg del *senior professor* Nicolàs Estévez, de la Facultat de Filologia, Traducció i Comunicació de la Universitat de València que ens situa la trajectòria de l'autor i subratlla la importància de la investigació en curs i per una introducció que mostra la importància i

viabilitat d'aquesta perspectiva novadora. En un context de certa volatilitat en la producció cultural especialment en un moment de multiplicació de canals i eines per accedir-hi a continguts, cada cop més en mans de plataformes o grups editorials més d'àmbit global, cal posar de relleu que, afortunadament, existeix un teixit de proximitat entre famílies, educadors, biblioteques i autors i institucions culturals per la preservació d'un patrimoni alhora material i immaterial.

Els capítol I (*Estratègies de la recerca*) i II (*La recerca*) ens apropen a una investigació que necessita presentar la seva metodologia que, de manera general s'adreça a la Llengua i la Literatura i al tractament de dades des d'una vessant antropològica segons la idea del "bricoleur" que interactua amb un medi social en què les pràctiques culturals s'han d'enregistrar com també els materials de les lectures, converses o elements de la creació.

El capítol III és el més extens (pàgines 121-344) i, com no podria ser d'una altra manera, dur el títol de *L'humor català* on el lector gaudirà d'una selecció d'autors, obres que documenten determinats aspectes dels usos socials de l'humor, de l'especificitat de l'humor català o d'aquells aspectes com ara les figures còmiques, el vocabulari o aquelles que es desenvolupen en els diàlegs o per part dels narradors, dins i fora dels textos, que hi juguen un paper cabdal. Molts dels exemples seleccionats tenen un suport d'imatges que, a tall d'exemples, reconstrueixen part del producte com era originalment com ho mostren per exemple algunes imatges dels relats del període republicà que, en edicions posteriors han estat recopilats de manera sistemàtica i acurada.

El capítol IV amb l'epígraf *Més d'un segle d'humor* ressegueix cada etapa marcada pels esdeveniments polítics, espanyols i catalans, repassant aquells autors i obres fonamentals per conèixer una autèntica història cultural i que remet també a les publicacions en què tires còmiques, històries i fins i tot consells i recomanacions envers els infants conflueixen per construir un teixit propi. S'agraeix especialment la inclusió de l'apartat 4.7. *Maduresa en el món virtual: 1996- 2010* que, fruit de diferents conferències i col·laboracions en revistes especialitzades, va permetre incloure en aquest llibre gairebé l'anàlisi de la primera dècada del segle XXI on la irrupció dels nous agents que intervenen en la creació i difusió d'històries és palesa. Pels que ja tenim una edat es vital recordar el paper importantíssim de la recuperació de les festes de carrer en plena democràcia o l'auge de grups teatrals com ara *Comediants* que van emprar també els contes per continuar desplegant un món de fantasia i color. I també de revistes que van preservar i servir de pont entre generacions que no podien acceptar la pèrdua o l'arraconament de tot allò que a través de la llengua és essencial per a la identitat i la memòria col·lectives. Ens consta que l'autor ha volgut copsar de primera mà el treball dels il·lustradors que posen rostre a molts dels personatges i situacions que apareixen en la majoria de les obres estudiades. Llibres, relats o petites històries en revistes periòdiques que documenten la feina col·lectiva que les editorials duen a terme i que complementen la posada en imatges que tots els lectors construïm dins dels nostres propis caps.

A les *Consideracions finals* (pàgs. 441-466) mantenint el rigor acadèmic, es fa un petit balanç i s'obren

noves propostes per a la recerca però també de participació i compromís amb un llegat compartit que, tot i acceptar els processos de canvi i incloure les perspectives més inclusives cal posar a disposició de les noves generacions. Li segueix un detallat llistat de les principals obres literàries citades en aquesta peculiar Història de la literatura catalana pels menuts i no tan menuts, dels autors i teòrics principals consultats i dels nombrosos recursos digitals disponibles.

L'abril de 2018 naixia a iniciativa de l'historiador Josep Maria Caparrós, el primer catedràtic d'Història Contemporània i Cinema, el primer llibre de la Col·lecció Aracne que ens ha permès als lectors conèixer en profunditat altres tres tesis doctorals que se n'ocupen de la història fent servir les pel·lícules com a font. En aquest cas, l'eix s'ha desplaçat des del cinema a la literatura i a les publicacions periòdiques en paper però som conscients que les sèries televisives i les pel·lícules tornen habitualment sobre els autors "clàssics" de la literatura infantil i juvenil, en realitat bona literatura que, com a la indexació en les prestatgeries de les biblioteques només diferencia aquells productes adreçats als més petits per tal d'anunciar grafies o predomini del visual sobre la lletra impresa. Com posa de manifest el doctor Ludovico Longhi, actual director de la col·lecció Cabiria i especialista en la trajectòria del gran Alberto Sordi, les connexions entre les tires còmiques, l'humor i el cinema eren ja ben presents en les primeres produccions dels germans Lumière i, naturalment, de Georges Méliès.

En uns temps especialment complicats com els que ens ha tocat viure, pel que té relació amb la nostra salut, és imprescindible recuperar bona

part de les històries que ens emocionaven quan eren més petits o que ens segueixen emocionant com a pares i mares, parents o amics, com a docents o com a públic i que formen part d'allò valuós que ens ajuda a viure i compartir, a impulsar i créixer e valors com ara la diversitat i la comprensió dels altres. Riure i llegir... des de ben petits per viure amb plenitud.

Estrada Luttikhuisen, David, *Riure I llegir. L'humor a la literatura infantil i juvenil catalana de 1904 a 2010*, Roma, Aracne Editrice, 2021. Col·lecció Cabiria, núm. 5, 488 pàgines.

